

УДК 343.234

М.Є. Григор'єва**ЗНАЧЕННЯ ДІЙОВОГО КАЯТТЯ
ЯК ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ
ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Анотація. Статтю присвячено розгляду суперечливих питань, що стосуються визначення ознак дійового каяття як підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності. Обґрунтовано, що звільнення від кримінальної відповідальності на підставі дійового каяття є загальним, обов'язковим, безумовним і остаточним видом звільнення.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, дійове каяття, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданих збитків, усунення заподіяної шкоди.

Анотация. Статья посвящена рассмотрению спорных вопросов, которые касаются определения признаков деятельного раскаяния как основания освобождения от уголовной ответственности. Обосновывается, что освобождение от уголовной ответственности на основании деятельного раскаяния является обязательным, безусловным и окончательным видом освобождения.

Ключевые слова: освобождение от уголовной ответственности, деятельное раскаяние, чистосердечное раскаяние, активное содействие раскрытию преступления, полное возмещение причиненных убытков, устранение причиненного вреда.

Abstract. The article considers the controversial issues that relate to the definition of signs of active repentance as grounds for exemption from criminal liability. It is proved that the exemption from criminal liability on the basis of active repentance is mandatory and unconditional release of the final view.

Key words: exemption from criminal liability, active repentance, sincere repentance, actively promote solving the crime, full compensation of damages, ustanenie damage caused.

Кримінальне законодавство всіх розвинених держав містить засоби, які направлені на заохочення позитивної післязлочинної поведінки особи, яка вчинила злочин. Такі засоби досить різні, всі вони мають свої ознаки та характеристики, серед них є і звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що в науці кримінального права питання, пов'язані з визначенням ознак дійового каяття, носять проблемний характер і тому вимагають свого повного і послідовного дослідження. Незважаючи на те, що чинний Кримінальний кодекс України вже з 2001 р. містить ст. 45, яка передбачає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям, на практиці постає багато питань, які потребують з'ясування.

Існування в КК України зазначеної статті свідчить про те, що держава готова за певних умов застосовувати заохочення до осіб. Незважаючи на це, опублікована практика правозастосування свідчить, що дане положення не використовується належним чином. Уявляється, що причинами цього є, зокрема, певне нерозуміння органами кримінальної юстиції України сучасної кримінально-правової політики держави, нестабільність судової практики, певна недосконалість законодавства, а також недостатність науково обґрунтованих висновків і рекомендацій для правокористувача з приводу застосування відповідних положень КК України. Саме тому теоретичне обґрунтування і розробка питань, пов'язаних із дійовим каяттям, є своєчасним і актуальним.

Відомо, що окремі аспекти даної проблеми досліджувалися в роботах Х.Д. Алікперова, Ю.В. Бауліна, Б.Г. Віттенберга, В.М. Галкіна, Ю.В. Голіка, Л.В. Головка, В.А. Єлеонського, О.О. Житного, І.Е. Звечаровського, С.Г. Келіної, В.М. Кудрявцева, О.С. Міхліна, А.В. Наумова, К.А. Панько, Р.А. Сабітова, О.В. Савкіна, В. Сверчкова, О. Чувільова, С. Щерби та інших вчених. Незважаючи на це, безпосередньо кримінально-правовим наслідкам звільнення особи від кримінальної відповідальності приділено недостатньо уваги. Залишаються спірні питання, що потребують вирішення.

Постановка завдання

Мета статті – розглянути ознаки дійового каяття як підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності, надати їх характеристику.

Результати

Характеристика дійового каяття як позитивної післязлочинної поведінки відповідно до ст. 45 КК включає три елементи (щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди), що визначають дві істотні ознаки дійового каяття: засудження особою злочинної поведінки і загладження заподіяної в результаті злочину шкоди. У свою чергу, засудження особою своєї злочинної поведінки, як ознака дійового каяття, складається з двох елементів – щирого каяття і активного сприяння розкриттю злочину, а загладження заподіяної в результаті злочину шкоди – в повному відшкодуванні завданих збитків або усуненні заподіяної шкоди.

Різний підхід до визначення ознак дійового каяття не сприяє правильному застосуванню його на практиці, що і викликає необхідність наукового обґрунтування самого поняття і виокремлення його ознак, однозначного їх розуміння, що дає можливість сформулювати більш повне уявлення про поняття дійового каяття і його юридичної суті [12, с. 56].

Поняття є підсумок пізнання на деякому етапі та засіб подальшого пізнання [8, с. 131]. Наукові поняття – це змістовні уявлення про закономірне та істотне в явищах і процесах навколишнього світу [9, с. 82]. Враховуючи, що визначення повинні відрізнятися високою інформативністю, однозначністю, семантичною жорсткістю

[17, с. 80], тобто саме поняття повинно бути чітким, ясным, лаконічним і логічним [15, с. 108], потрібно встановити суть явища і закріпити його у визначенні.

Для визначення поняття дійового каяття можна використовувати різні прийоми (способи) визначення поняття. Один з них полягає в перерахуванні елементів, які його утворюють. Дійсно, звернення до ст. 45 КК показує, що поняття дійового каяття утворюють три елементи, взяті у своїй єдності, а саме:

- 1) щире каяття;
- 2) активне сприяння розкриттю злочину;
- 3) повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. Разом з тим аналіз цих елементів, їх взаємодії є недостатніми для визначення місця дійового каяття у ряді суміжних категорій і виділенні його специфіки як підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Найбільш поширеним є визначення поняття через родові – видові відносини [13, с. 26]. Визначення поняття шляхом вказівки на ширше родові поняття і встановлення видових відмінностей від інших подібних понять дозволяє знайти шляхи співвідношення загального та особливого, частини та цілого, форми та змісту, а також установити відмінність поняття дійового каяття від щирого каяття, співвідношення з явищами, подібними до дійового каяття. Для того, щоб визначити певне поняття, необхідно вказати поняття, яке є ширшим, тобто родовим, таким, що включає в себе і те поняття, яке аналізується, і встановити його видові відмінності, що відмежовують його від інших видових понять.

Для встановлення поняття дійового каяття можна використовувати і лінгвістичний аналіз, тобто досліджувати різні способи вживання мовних висловів у мові [19, с. 42]. Лінгвістичний аналіз дає визначення, яке називають номінальним. Номінальне визначення – спосіб, при якому зміст поняття розкривається через пояснення терміна, – синонімом, етимологічним або топонімічним дослідженням [19, с. 42].

Таким чином, визначення поняття дійового каяття може бути комбінованим, яке об'єднує в собі риси різних способів (приймів) визначення будь-якого поняття.

Уявляється, що почати визначення поняття «дійове каяття» необхідно зі встановлення етимологічного значення слова «каяття». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови подається декілька значень цього слова:

- 1) почуття жалю з приводу зробленого вчинку;
- 2) визнання своєї провини, вияв жалю з приводу своєї провини;
- 3) зізнання у своїх гріхах, сповідь [10, с. 531].

Аналогічний зміст вкладається в поняття «каяття» і в російській мові. За тлумачним словником В. Даля, каяття означає каятися, жалкувати про вчинок свій, усвідомлювати, що зробив не те, побиватися словесно, карати себе за минуле [11, с. 59]. У Словнику з етики каяття розуміється як визнання власної провини і

засудження своїх минулих вчинків, виявляється або в привселюдному визнанні своєї провини перед тими, що оточують і готовності нести покарання, або в особливому відчутті жалю про здійснені вчинки і помисли [24, с. 291].

У тому ж Великому тлумачному словнику сучасної української мови визначається і поняття слова «дійовий», тобто такий, який здатний активно діяти, здатний впливати на що-небудь, ефективний результат [10, с. 304].

Виходячи з цього, поняття дійового каяття на підставі лінгвістичного аналізу може бути визначене, наприклад, таким чином: визнання власної провини і засудження вчинених дій, що проявляється в активній поведінці особи.

Але етимологічного і лінгвістичного способу визначення дійового каяття недостатньо, оскільки його зміст як підстава звільнення від кримінальної відповідальності повинен носити конкретний правовий характер. Елементи такого змісту вичерпним чином відображені в ст. 45 КК: «особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду». Виходячи з назви ст. 45 КК, законодавець, конкретизуючи підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності, укладає їх у зміст одного поняття – «дійове каяття».

Термін «дійове каяття» більше не вживається в тексті кримінального закону, хоча є достатньо сталим у кримінально-правовій літературі. Це дає підстави стверджувати, що термін «дійове каяття» використовується в законодавстві та судовій практиці в подвійному значенні:

1) в ст. 45 КК за допомогою цього терміна визначається зміст дійового каяття, що охоплює всі його складові частини в єдності, та є одним цілим;

2) термін «дійове каяття» вживається тільки для характеристики одного або декількох елементів дійового каяття як частини цілого (наприклад, при визначенні обставин, які пом'якшують покарання (п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК).

Дійове каяття в контексті ст. 45 КК характеризується як соціально-активна, позитивна поведінка особи, яка вчинила злочин, що має юридичне значення як підстава звільнення цієї особи від кримінальної відповідальності.

У правовій літературі дійове каяття розглядалося як поведінка, яка позитивно характеризує особу злочинця і виявляється в діях щодо запобігання шкідливим наслідкам вчиненого, добровільного відшкодування нанесеного збитку або усунення заподіяної шкоди, а також у діях з активного сприяння правоохоронним органам у розкритті злочину та явці з повинною [1, с. 116; 2, с. 214; 3, с. 156; 16, с. 5; 26, с. 10].

Проте одноманітного його тлумачення в науці та слідчій-судовій практиці немає. Науковці по-різному тлумачать означене поняття.

Деякі автори дійове каяття зовсім не пов'язували з розкаянням особи, жалкуванням про свій вчинок, а лише вказували на усунення наслідків вчиненого

злочину. Наприклад, В.Д. Меньшагін розумів під дійовим каяттям випадок, коли особа після вчинення закінченого злочину добровільно діє, усуваючи або зменшуючи шкідливі наслідки своїх злочинних дій [4, с. 42]. С. Никулін також визначає дійове каяття як соціально корисні дії особи, яка вчинила злочин, що зменшують шкідливі наслідки вчиненого, знижують ступінь суспільної небезпеки і особи винного і злочину, що створюють умови для швидшого і повнішого його розкриття [7, с. 142].

Є.В. Фесенко і П.С. Матишевський називають дійовим каяттям спробу запобігання злочинному результату у разі, коли між моментом закінчення замаху і настанням результату проходить більш менш тривалий час [6, с. 321]. Таку позицію підтримують В.А. Ніконов і Т.Ю. Погосян. Вони, у свою чергу, дійове каяття розглядають як активну добровільну поведінку особи, направлену на запобігання, усунення або зменшення фактичних шкідливих наслідків вчиненого, а також надання допомоги правоохоронним органам в розкритті вчиненого злочину [5, с. 378]. Р.А. Сабітов також пропонує дійовим каяттям називати суспільно корисну поведінку суб'єкта після вчинення ним злочину. До того ж автор стверджує, що вона виражається в добровільному здійсненні активних дій, направлених на попередження шкідливих наслідків вчиненого, явці з повинною та інших діях, які свідчать про розкаяння особи, внутрішнє засудження ним своєї неправомірної поведінки [23, с. 13].

На усунення небезпечних наслідків після вчинення злочину зауважує В. Михайлов, який бачить ознаки дійового каяття в тому, що особа, яка вчинила злочин, у разі явки з повинною, здачі знярядь або засобів вчинення злочину, сприянні його розкриттю чи припиненню, а також виконання ряду інших вказаних у законі вимог звільняється від кримінальної відповідальності [16, с. 5].

Прихильниками позиції про те, що дійове каяття не можна відділяти від самого розкаяння, є С.П. Щерба і О.В. Савкін, які визначають дійове каяття як добровільні активні дії особи, яка вчинила злочин, що виражаються в повному визнанні своєї провини і розкаянні, яке об'єктивно підтверджується явкою з повинною або іншими суспільно корисними вчинками, сприянням розкриттю злочину, загладжуванням заподіяної шкоди, а також іншими, що свідчать про розкаяння особи, діями [27, с. 14; 22, с. 35].

Таке широке кримінально-правове значення дійового каяття ставить за необхідне з'ясування його місця як підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності серед суміжних правових понять. Для цього необхідно співвіднести дану поведінку з ширшим родовим поняттям, якою, на наш погляд, є поведінка злочинця після вчинення ним злочину.

Будь-яка післязлочинна поведінка, що має кримінально-правове значення, є або суспільно корисною, або суспільно шкідливою, або суспільно нейтральною.

Суспільно корисною визнається така післязлочинна поведінка, яка свідчить про реальне принесення користі потерпілому, суспільству, державі. Суспільна корисність

як ознака позитивної післязлочинної поведінки полягає, зокрема, і в тому, що дія, яку здійснює суб'єкт після вчинення злочину, загладжує ту шкоду, яку він заподіяв злочином. Суспільна корисність органічно властива правомірній поведінці, що, зокрема, і обумовлює звільнення особи, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям.

Така ознака як суспільна корисність виражена, перш за все, в правомірному акті поведінки. Це завжди конкретний акт поведінки людини, який здійснюється певним способом, за допомогою певних засобів і виражається в певній дії. Очевидно, що ні думки, ні наміри людини, які не знайшли свого зовнішнього виразу, не можуть вважатися післязлочинною поведінкою, а, отже, і не можуть бути підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям.

Правомірна післязлочинна поведінка повинна бути усвідомленою. Тільки така поведінка, яка адекватно відбивається в свідомості людини, може вважатися післязлочинною поведінкою. Ті рухи людини, які не можуть контролюватися свідомістю, навіть якщо вони і носять соціально корисний характер, не можуть мати кримінально-правового значення. Таким чином, позитивна поведінка особи, яка страждає на яке-небудь психічне захворювання або нездатна контролювати свідомістю свої дії, не може бути визнана кримінально-правовою. Звідси випливає, що правомірна післязлочинна поведінка повинна носити вольовий характер. Поведінка, в якій немає прояву волі, що здійснюється під впливом непереборної сили або непереборного фізичного примусу, не може бути визнана післязлочинною правовою поведінкою.

Суспільна корисність дійового каяття полягає в тому, що позитивні дії особи після вчинення нею злочину, відновлюють або приносять істотну користь тим суспільним відносинам, які зазнали зміни або були порушені в результаті вчинення злочину. Дійове каяття, далі, можливе тільки шляхом здійснення дії одного або декількох рухів тіла, які мають цілеспрямований характер, і полягають в певній поведінці людини. Дії при дійовому каятті можна розділити на фізичні та вербальні. Фізична дія полягає в застосуванні фізичних зусиль для відновлення порушених суспільних відносин, що постраждали в результаті вчинення злочину, наприклад, надання медичної допомоги, виготовлення, придбання предмета, який був зруйнований або знищений при вчиненні злочину тощо. Вербальні дії – це вираз у словесній формі щирого жалю про скоєне, розкаяння у вчинених діях.

Для здійснення дійового каяття особа, яка вчинила злочин, може використовувати різні способи і засоби. Так, для відновлення порушених майнових правовідносин можна використовувати свої матеріальні засоби, або засоби родичів (з їх згоди), друзів, знайомих, опікунів тощо, а для відновлення своїми силами предмета, який був пошкоджений, можуть бути використані будь-які технічні засоби і механізми.

Таким чином, викладене вище дає можливість стверджувати, що дійове каяття особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, є різновидом правомірної суспільно корисної післязлочинної поведінки цієї особи.

Характеристика дійового каяття як позитивної післязлочинної поведінки відповідно до ст. 45 КК включає три елементи (щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди), які і визначають дві істотні ознаки дійового каяття: засудження особою злочинної поведінки і загладження заподіяної в результаті злочину шкоди. В свою чергу, засудження особою своєї злочинної поведінки, як ознака дійового каяття, складається з двох елементів – щирого каяття і активного сприяння розкриттю злочину, а загладження заподіяної в результаті злочину шкоди – в повному відшкодуванні завданих збитків або усуненні заподіяної шкоди.

Першим елементом засудження особою своєї злочинної поведінки є щире каяття. Під цією ознакою мається на увазі, що суб'єкт злочину щиро розкаюється, жалкує про скоєне, негативно оцінює своє протиправне діяння. Щире каяття у складовій частині дійового каяття повинно підкреслити суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого ним злочину і виявляється в щирому розкаянні особи, визнанні своєї провини і бажанні виправити ситуацію, яка склалася [20, с. 15].

Щире каяття характеризує поведінку винного після вчинення злочину з позицій психологічної переорієнтації суб'єкта. Стан засудження своєї злочинної поведінки характеризується тим, що суб'єкт щиро розкаюється у своєму вчинку. При цьому особа визнає антисоціальний характер вчинку і готова нести за нього відповідальність [25, с. 98; 18, с. 23; 26, с. 10].

Засудження своєї злочинної поведінки – це внутрішній, психічний процес, що відбувається у свідомості особи, яка вчинила злочин, тому він повинен будуватися на внутрішньому переконанні особи, винної у вчиненні злочину. Для такої ознаки дійового каяття характерно те, що вона базується на негативній оцінці своєї протиправної поведінки, щирому розкаянні і готовності нести кримінальну відповідальність за вчинене.

Викладене дає можливість визначити, що засудження своєї злочинної поведінки може бути тільки добровільним.

В українській мові «добровільний» означає здійснюваний або такий, що діє з власного бажання, доброї волі, без насилля, примусу [10, с. 37].

У кримінальному праві добровільність означає, що суб'єкт діє позитивним чином не через примус, а вільно, із власної волі, під впливом відчуття розкаяння, хоч і не обов'язково за власною ініціативою [7, с. 904]. Маючи можливість вибрати будь-який варіант поведінки й усвідомлюючи, що у нього в наявності є декілька варіантів поведінки (сховатися від правоохоронних органів, залякати потерпілих і т.д.), винний за своєю волею ухвалює рішення допомогти слідству, відшкодувати завдану шкоду [23, с. 13].

З'ясування ознаки добровільності в науці кримінального права в основному застосовувалося по відношенню до добровільної відмови від доведення злочину до кінця, але ця ознака цілком властива і дійовому каяттю. Добровільність, – на думку деяких учених, – найкраще з'ясовується при зіставленні її з протилежним поняттям вимушеності [5, с. 342; 6, с. 703].

Добровільність – вільне волевиявлення особи, здійснення правомірних дій по своїй волі [14, с. 7], воля суб'єкта не пригнічена ніякими обставинами, у нього є вільний вибір поведінки. Добровільність – вольовий момент у поведінці суб'єкта, а усвідомлення такої поведінки – інтелектуальний. Як зазначає В.Д. Іванов, свідомість і воля як основні психічні функції людини в реальному житті взаємообумовлюють одне одного, будучи в той же час різними сторонами єдиного психологічного акту [4, с. 242].

Добровільність означає, що правомірна поведінка вибрана остаточно, а не на якийсь проміжок часу. Це зовсім не значить, що надалі злочинець не здатний вчинити інший злочин. Добровільність в дійовому каятті відноситься тільки до одного конкретного злочину, оскільки не можна повністю передбачити (спрогнозувати) майбутню поведінку особи.

Далі рішення особи заглибити наслідки злочину – це результат того, що позитивні мотиви переважають над негативними. Мотив і мета характерні для будь-якої свідомої вольової добровільної поведінки людини, тому вони характерні і для дійового каяття. Їх зміст визначає чітку соціальну спрямованість дій особи після вчинення ним злочину. У загальній психології під мотивом розуміють те, що спонукає до дії людину [13, с. 12].

Мотивами, якими керується суб'єкт при здійсненні того чи іншого вчинку, є внутрішнє усвідомлення спонукання, породжене системою потреб і прийняте як ідеальна підстава і виправдання діяння. Мотив в дійовому каятті може виступати як джерело активності особи, як чинник, який спонукає до здійснення позитивних післязлочинних дій. Мотив в той же час є категорією моралі. Він є критерієм наших думок про людей, їх наміри, вчинки, іншими словами, виконує важливу морально-етичну функцію. Для моралі, як відомо, зазначальними є такі поняття, як добро, зло, справедливість, благородство, щирість тощо. І серед усіх суб'єктивних ознак поведінки найбільше значення в оцінці цих понять мають мотиви. Дійсно, щоб оцінити вчинок людини, необхідно знати справжні мотиви, якими він керувався, коли вчинював злочин.

Мотиви правомірної післязлочинної поведінки, у тому числі і дійового каяття, охоплюють величезний діапазон спонукань, починаючи з відданості Батьківщині, державі, переконаності в необхідності дотримання і виконання всіх правових розпоряджень і, закінчуючи побоюванням громадян бути такими, що притягають до відповідальності або бути покараними. Цілі, на досягнення яких направлена правомірна поведінка, кінець кінцем, зводяться до задоволення особою найрізноманітніших інтересів і потреб [23, с. 9].

Мотив дійового каяття – це спонукання до позитивної післязлочинної поведінки, а мета – уявлення особи про ті суспільно корисні наслідки, які настануть у результаті такої поведінки, і прагнення, бажання їх здійснити. Іншими словами, мотив дозволяє визначити, саме чому особа здійснює дійове каяття після вчинення злочину, а мета – заради чого вона це робить, до якого результату прагне. Мотив і мета – пов'язані і взаємозалежні категорії, тільки їх єдність може дати повне уявлення про спрямованість позитивної післязлочинної поведінки особи при дійовому каятті. Мотиви при дійовому каятті можуть бути найрізноманітнішими: усвідомлення протиправності своєї поведінки, страх перед можливим покаранням, жалість до потерпілого, співчуття, бажання допомогти та ін.

Позитивні мотиви, а саме – розкаяння, сором, відчуття жалю до потерпілого тощо – свідчать про засудження своєї післязлочинної поведінки, незалежно від того, чи виникли вони під впливом зовнішніх чинників (поведінка потерпілого, поради родичів) або без них. Цілі також можуть бути різними: найближчі – надання допомоги потерпілому, загладження наслідків злочину і подальші – уникнення кримінальної відповідальності.

Добровільними є не тільки дії, які витікають із власних спонукань особи, але й такі, що викликані різноманітним впливом на його свідомість, наприклад, переконанням або навіюванням з боку ближнього оточення. Така дія не буде психічним примусом, оскільки вона зберігає здатність у особи зробити вибір своєї поведінки. Таким чином, добровільними можна визнавати і такі дії особи, які їй підказали знайомі, родичі, співробітники правоохоронних органів тощо.

Викладене дає можливість зробити висновок, що мотив і мета дійового каяття не мають кримінально-правового значення, проте їх дослідження є необхідним, оскільки дозволяє визначити, чи дійсно було добровільним, щирим засудження особою своєї злочинної поведінки, чи направлені активні позитивні дії після вчинення злочину на відновлення суспільних відносин, порушених у результаті вчинення злочину.

Другим елементом засудження особою своєї злочинної поведінки визначається активне сприяння розкриттю злочину.

Активність винної особи повинна виражатися в конкретних діях, вольових вчинках, а не в наявності помислів і відчуттів. У філософській і психологічній літературі активність визначається як здібність матерії до саморуху, що приводить до зміни інших об'єктів, а також і до внутрішньої зміни, що виникає під впливом зовнішньої дії.

Активне сприяння розкриттю злочину виражається в будь-яких активних діях, направлених на допомогу органам слідства або суду у встановленні обставин вчинення злочину, які мають значення для розкриття злочину. Загладження заподіяної в результаті злочину шкоди може виражатися в повідомленні правоохоронних органів про місце, час вчинення злочину, встановлення співучасників, передачу речових доказів, предметів, здобутих у результаті вчинення злочину, та інших діях.

Таким чином, засудження особою своєї злочинної поведінки – це щире каяття такої особи, яке поєднане з діями, направленими на активне сприяння розкриттю злочину.

Другою істотною ознакою дійового каяття є загладження заподіяної в результаті злочину шкоди.

«Загладжувати» в українській мові означає – «робити менш помітним, менш відчутним; пом'якшувати, ослаблювати» [10, с. 114] – і повернення в натурі, як при відшкодуванні, і за можливості зменшення шкідливих наслідків.

Загладження заподіяної в результаті злочину шкоди повинно виражатися у відшкодуванні завданих збитків і усуненні заподіяної злочином шкоди. Такі правові категорії безпосередньо пов'язані з механізмом відновлення суспільних відносин, які постраждали в результаті вчинення злочину. Механізм відновлення суспільних відносин і відшкодування заподіяної шкоди може бути різним: в одних випадках він може бути направлений на потерпілого (потерпілих, членів його сім'ї, близьких і т.д.), наприклад, при умисному легкому тілесному ушкодженні (ч. 1 і 2 ст. 125 КК), побоях і мордуванні (ч. 1 ст. 126 КК), необережному тяжкому або середньої тяжкості тілесному ушкодженні (ст. 128 КК); у інших – на благо, у зв'язку з яким існували порушені суспільні відносини (наприклад, на майно в майнових злочинах – шахрайстві (ч. 1 ст. 190 КК), заподіянні майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ч. 1, 2 ст. 192 КК), привласненні особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193 КК); ще в деяких, на відновлення соціальних зв'язків між суб'єктами правовідносин (при ухиленні від призову на строкову військову службу – ст. 335 КК, ухиленні від військового обліку або спеціальних зборів – ст. 337 КК). У всіх цих випадках метою дій особи, яка вчинила злочин, є загладження негативних змін, обумовлених заподіяною шкодою. Причому певні активні дії із загладження заподіяної шкоди повинні здійснюватися безпосередньо особою, яка вчинила злочин. В іншому випадку загладження заподіяної шкоди без її участі, за загальним правилом, не може розглядатися як дійове каяття (наприклад, якщо майно, здобуте злочинним шляхом, було вилучено при проведенні обшуку, виїмки або шкода від злочину була ліквідована в результаті інших обставин, які не залежали від волі винного). З цього можна зробити висновок, що ознаки дійового каяття відсутні, якщо відсутні заслуги суб'єкта в загладженні заподіяної шкоди.

Висновки

Таким чином, дійове каяття як підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності – це позитивна поведінка особи після вчинення злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, яка свідчить про засудження нею вчиненого злочину і загладження заподіяної шкоди, що тягне за собою кримінально-правові наслідки у вигляді звільнення особи від кримінальної відповідальності.

КК дає вичерпний перелік підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності. Залежно від встановлення в Загальній або Особливій частині всі

підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності поділяються на загальні та спеціальні.

За іншим критерієм, залежно від того, чи є звільнення особи від кримінальної відповідальності правом суду або його обов'язком, виділяють такі види звільнення особи від кримінальної відповідальності, як обов'язкові та факультативні.

Ст. 45 КК передбачає, що особа звільняється від кримінальної відповідальності за наявності необхідної передумови (вчинення вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості), і при цьому закон зобов'язує суд звільнити особу від кримінальної відповідальності за наявності підстав, встановлених в законі, тобто закріплюється обов'язкове (імперативне) звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Серед видів звільнення особи від кримінальної відповідальності виділяють і такі, як безумовні та умовні. Безумовний вид звільнення особи від кримінальної відповідальності дає підстави визначати, що особа звільняється від кримінальної відповідальності раз і назавжди, і його подальша поведінка ніяк не може вплинути на раніше винесене законне рішення про звільнення. У зв'язку з цим закон жодним чином не пов'язує можливість повернення до питання про кримінальну відповідальність особи, яка розкалася і вчинила певні дії, якщо така особа вже була раніше звільнена від кримінальної відповідальності на підставі дійового каяття (ст. 45 КК). Отже, нові злочини, правопорушення, навіть якщо вони вчинені наступного дня після набрання законної сили постанови про звільнення від кримінальної відповідальності, не зможуть змінити ухваленого рішення.

З викладеного витікає, що звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути остаточним та неостаточним. Остаточне звільнення особи від кримінальної відповідальності безпосередньо пов'язане з безумовним видом, оскільки звільняє особу від кримінальної відповідальності остаточно і безповоротно. Ухвалене судом законне і обгрунтоване рішення про таке звільнення не підлягає зміні ні за яких обставин. Так, при ухваленні судом рішення про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, після того, як воно набирає законної сили, особа остаточно звільняється від кримінальної відповідальності за вчинений злочин невеликої тяжкості. Неостаточне звільнення особи від кримінальної відповідальності має місце тоді, коли рішення про звільнення від кримінальної відповідальності особи може бути змінено. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 97 КК неповнолітня особа звільняється від кримінальної відповідальності, але якщо вона після прийняття такого рішення ухилятиметься від застосування до неї примусових заходів виховного характеру, то застосування цих заходів припиняється і неповнолітня особа притягується до кримінальної відповідальності на підставі кримінального законодавства.

Таким чином, звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, є загальним, обов'язковим, безумовним і остаточним видом звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Література

1. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна. Курс лекцій / За ред. М.Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. – 358 с.;
2. Кримінальне право України. Загальна частина / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х.: Право, 1997. – 386 с.;
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація; 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 456 с.;
4. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. проф. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Правові джерела, 2002. – 390 с.;
5. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін. / Відп. ред. Кондратьєв Я.Ю.; наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. – К.: Правові джерела, 2002. – 420 с.;
6. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін юре», 2003. – 1196 с.;
7. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар; видання друге, перероблене та доповнене / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. – 1152 с.;
8. Войшвилло Е.К. Понятие / Е.К. Войшвилло. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1967. – С. 131;
9. Васильев А.М. Правовые категории / А.М. Васильев. – М.: Юр. лит., 1976. – С. 82;
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 531;
11. Даль В. Толковый словарь великорусского языка / В. Даль. – М., 1982. – Т. 4. – С. 59;
12. Ковалев М.И. О роли научных понятий в уголовном праве и криминологии / М.И. Ковалев // Правоведение. – 1980. – № 5. – С. 56;
13. Марітчак Т.М. Помилки у кваліфікації злочинів / Т.М. Марітчак. – К.: Атіка, 2004. – С. 26;
14. Меньшикова Н.А. Деятельное раскаяние в уголовном праве (проблемы теории и практики): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально виконавче право». – Владивосток, 2002. – 24 с.;
15. Миренский Б.А. Законодательная техника и проблемы уголовного права / Б.А. Миренский // Советское государство и право. – 1986. – № 12. – С. 108;
16. Михайлов В. Признаки деятельного раскаяния / В. Михайлов // Российская юстиция. – 1998. – №4. – С. 5;
17. Панов Н.И. О точности норм уголовного права и совершенствовании законодательной техники / Н.И. Панов // Известия вузов. Правоведение. – 1987. – №4. – С. 80;
18. Петрухин И. Гуманность или трезвый расчет? / И. Петрухин // Российская юстиция. – 1999. – №9. – С. 25;
19. Пузиков П.Д. Понятия и их определения / П.Д. Пузиков. – Минск: Наука и техника, 1970. – С. 42;
20. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 12 від 23 грудня 2005 року // Вісник Верховного Суду України. – №2. – 2006. – С. 13–16;
21. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб: Питер, 2000. – С. 324;
22. Савкин А. Деятельное раскаяние – свобода от ответственности / А. Савкин // Российская юстиция. – 1997. – № 12. – С. 35;
23. Сабитов Р.А. Квалификация поведения лица после совершения им преступления / Р.А. Сабитов. – Омск: Высшая школа милиции МВД СССР, 1986. – С. 13;
24. Словарь по этике. – М.: Зерцало, 1983. – С. 291;
25. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – С. 112;
26. Чувилев А. Деятельное раскаяние / А. Чувилев // Российская юстиция. – 1998. – № 6. – С. 10;
27. Щерба С.П. Деятельное раскаяние в совершенном преступлении / С.П. Щерба, А.В. Савкин. – М.: Изд-во Спарк, 1997. – С. 14.